

Sead Selimović

O PRAKTIČNOM PEDAGOŠKO- METODSKOM TEČAJU ZA MUALIME (NASTAVNIKE MEKTEBA) U TUZLI 1940. GODINE

Uvodne napomene

U periodu od 1. do 20. jula 1940. godine u Tuzli je održan praktični pedagoško - metodski tečaj za mualime sa područja Tuzlanskog okruga. Tečaj je organizirao Ulema medžlis iz Sarajeva, a bio je pod upravom upravitelja Niže okružne (Behrambegove) medrese u Tuzli. Vođenje tečaja bilo je povjereno sekretaru muftijskog ureda u penziji, Ahmedu Redžebašiću iz Tuzle, a predavanja su održavana u prostorijama Niže okružne medrese. Mualimi, polaznici tečaja, stanovali su u internatu medrese, a izdržavani su iz sredstava Islamske vjerske zajednice. Sedamdeset i osam polaznika tečaja imalo je besplatnu hranu i stan. Polaznici (mualimi) osposobljavani su za samostalno održavanje analfabetskih tečajeva. Krajnji cilj ovakvog oblika obrazovanja bio je stvaranje kadrova koji bi radili na širenju pismenosti u Bosni i Hercegovini. Među sedamdeset i osam polaznika bilo je i deset mualima iz gračaničkog sreza.

Organizacija tečaja

Ulema medžlis iz Sarajeva je, na svojoj sjednici održanoj 25. aprila 1940. godine, donio odluku o održavanju praktičnog pedagoško - metodskog tečaja u Tuzli, za mualime srezova: tuzlanski, bijeljinski, brčanski, vlasenički, gradačački, gračanički, zvrnički, kladanjski, ma-

glajski i srebrenički.¹

Na sjednici je zaključeno da se vođenje tečaja povjeri sekretaru muftijskog ureda u penziji, Ahmedu Redžebašiću iz Tuzle, a uprava upravitelju Niže okružne medrese ef. Salihu Sivčeviću.²

“Pošto će se mualimi, koji će polaziti ovaj tečaj za vrijeme njegova trajanja izdržavati iz sredstava Islamske vjerske zajednice umoljava se uprava te medrese da ovom Ulema medžlisu hitno a najkasnije do 30. maja t. g. podnese izvještaj koliko bi iznosili troškovi hrane, posluge kao i čišćenja posteljine za 75 polaznika koji bi uživali besplatno hranu i stan u vremenu od prvog do zaključno dvadesetog jula ove godine. Dakle za vrijeme od 20 dana koliko bi navedeni tečaj trajao.”³

Program Ulema medžlisa predviđao je da prvih petnaest dana tečaja bude posvećeno predavanju o praktičnoj nastavi islamske vjeronauke u mektebima. Preostalih pet dana polaznici tečaja trebalo je da dobiju “potrebnu metodsku pouku o održavanju analfabetskih tečajeva.”⁴

U programu rada praktičnog pedagoško - metodskog tečaja nalazili su se i praktični primjeri za obrađivanje metodskih jedinica kao što su:

- I. pripravne vježbe za čitanje;
- II. pripravne vježbe za pisanje;
- III. pripremne vježbe za obradu “pismena u Elif bayi arebiji”;
- IV. pripremne vježbe iz akaida;
- V. pripremne vježbe iz ibadata;
- VI. pripremne vježbe iz ahlaka;
- VII. pripremne vježbe iz administracije.⁵

Osim toga, programom je bilo predviđeno da polaznici tečaja imaju pouku o zadrugarstvu, sistemu zadrugarstva i potrebi podizanja zadruge. Programom su bila predviđena i predavanja iz opće higijene kako bi polaznici bili upoznati sa glavnim principima održavanja higijene u širokim narodnim slojevima.⁶

Uprava Niže okružne medrese u Tuzli, na sastanku užeg nastavničkog savjeta, utvrdila je izvještaj o troškovima pedagoško - metod-

Tabela 1. Troškovi pedagoško-metodskog tečaja

1.	Hrana (doručak, ručak i večera) za 75 polaznika	15.000 dinara
2.	Ugalj za kuhinju	240 dinara
3.	Honorar kuharu	500 dinara
4.	Honorar poslugu	300 dinara
5.	Honorar vešarici	400 dinara
6.	Nastavniku metodike za 25 sati po 15 dinara po času	375 dinara
7.	Nastavniku tečaja g. Redžebašiću 15 dana po 5 sati	1.000 dinara
8.	Stručnjaku za zadrugarstvo, Šerifu ef. Šerifoviću, za 5 predavanja	100 dinara
9.	Vodiocu ekonomije i prefektu	500 dinara
10.	Za svjetlo	150 dinara
UKUPNO		18.515 dinara⁷

skog tečaja. Troškovi su iznosili 18.515 dinara (osamnaest hiljada petsto petnaest dinara), tabela 1.

Uprava Niže okružne medrese istakla je u svome izvještaju da su cijene zaračunate na veliko, te traži da se naznačena suma dostavi upravi medrese unaprijed. Za svakog polaznika tečaja uprava je zatražila da se besplatno dostavi po jedna *Uputa* i *Početnica*. Po jedan primjerak pomenutih priručnika tražen je i za nastavnike. Uz izvještaj o troškovima Ulema medžlisu, uprava je poslala i primjedbe na nastavni program koje je imao nastavnik Husein Dubravić.⁸

Ulema medžlis upoznao se sa izvještajem Niže okružne medrese u Tuzli i zatražio od Vakufske direkcije u Sarajevu da za potrebe održavanja praktičnog pedagoško-metodskog tečaja uplati tražena sredstava. Osim toga, Vakufskoj direkciji je sugerirano da naknadno uplati iznos od 300 dinara da bi polaznici tečaja mogli obaviti dvije ekskurzije i "pregledati" industrijska preduzeća u Lukavcu, Kreki i Simin Hanu, te poljoprivrednu školu u Slavinovićima. Od pomenutih sredstava trebalo je isplatiti honorar voditeljima ovih ekskurzija i putni trošak najsiromašnijim polaznicima tečaja. Ulema medžlis usvojio je i mišljenje nastavnika i voditelja tečaja gospodina Ahmeda Redžebašića, da se programu doda nastavni

kalendar dana i sati, nastavni program po metodskim jedinicama i razredima i najneophodnije znanje iz administracije. Program koji je predložio nastavnik Husein Dubravić nije usvojen, osim prijedloga o izvođenju ekskurzija. Ulema medžlis je takav svoj stav pravdao činjenicom, što su dotadašnji tečajevi organizirani po programu te institucije bili dobri i dali "zadovoljavajuće" rezultate.⁹

Za polaznike tečaja nije bilo predviđeno izdavanje svjedodžbi po završetku pohađanja nastave, ali je nastavicima bilo naloženo ocjenjivanje. Ocjene je trebalo dostaviti na posebnom spisku Ulema medžlisu u Sarajevo.¹⁰

Tok tečaja

Ulema medžlis iz Sarajeva 19. juna 1940. godine dostavio je Nižoj okružnoj medresi u Tuzli spisak od 78 polaznika Praktičnog pedagoško-metodskog tečaja za mualime s napomenom da polaznik Čičkušić Osman iz Tuzle nema pravo na stan i hranu u internatu medrese. Polaznici tečaja bili su sa područja srezova: tuzlanskog, zvorničkog, maglajskog, bijeljinskog, gradačačkog, gračaničkog, kladanjskog, brčanskog i srebreničkog. Sa područja povjerenstva u Vlasenici nije predložen ni jedan kandidat za ovaj tečaj.¹¹

Ulema medžlis je naknadno odobrio pohađanje tečaja u Tuzli, Abdulahu Mujkiću iz Kanja, srez visočki i Hasanu Jašareviću iz Srebrenika, srez gradačački.¹²

Praktični pedagoško-metodski tečaj u Tuzli počeo je 1. 7. 1940. godine. Od osamdeset upisanih polaznika tečaja, došlo je njih 78. Dva kandidata (Morankić Salih i Šehmehmedović Salih) nisu pohađali tečaj zbog vojne obaveze.¹³

Veliki problem kod izvođenja nastave predstavljao je nedostatak osnovnih nastavnih sred-

stava, a posebno udžbenika. Zbog toga je uprava Niže okružne medrese zatražila preko Vukufske direkcije od Ulema medžlisa da pošalje 78 komada "Početnica za nepismene". Uprava je smatrala da bez tih udžbenika ne može biti ni uspjeha u nastavi. "Ove bi početnice bile putokaz kandidatima da po njima rade u narodu na pobijanju nepismenosti". Uprava je tražila da se knjige pošalju besplatno, jer su kandidati "redom siromašni mualimi".¹⁴

Ulema medžlis je poslao tražene početnice i one su besplatno podijeljene svim polaznicima tečaja, što je pozitivno uticalo na kvalitet nastave.¹⁵

Predavanja su na tečaju držali iskusni predavači: Redžebašić Ahmed, Dubravić Husein, Šerifović Šerif i Mujbegović dr. Mustafa.

Prvih petnaest dana tečaja predavao je Ahmed Redžebašić o praktičnoj nastavi islamske vjeronauke u mektebima. On je sa polaznicima obradio vježbe iz čitanja (pojam o rečenici, rastavljanje rečenica na riječi, rastavljanje riječi na slogove, rastavljanje slogova na glasove, objasnio je samoglasnike i suglasnike), vježbe iz pisanja (uspravne, položene i kose crte, desni, lijevi, donji i gornji polukrug) i vježbe za obradu "pismena u Elif bayi arebiji".

Osim toga, Ahmed Redžebašić obradio je sa polaznicima tečaja methodske jedinice iz akaida (pojam o islamu, kelime - i - šehadet, Božiji poslanici i posljednji Muhamed a. s.), iz ibadata

(abdest i koristi od abdesta, namaz i svrha namaza), iz ahlaka (ljubav prema roditeljima, ljubav prema Bogu dž. š., ljubav prema resullulau) i iz administracije (o vođenju djelovodnika, o vođenju razrednice, o nastavnom programu).¹⁶

Metodska pouka o održavanju analfabet-skih tečajeva bila je povjerena nastavniku Niže

Slika 1. Poljska (Turalibegova) džamija u Tuzli, 1910. godine

okružne medrese u Tuzli Huseinu Dubraviću. On je sa polaznicima tečaja obradio slijedeće nastavne jedinice:

- Potreba otvaranja (održavanja) analfabet-skih tečajeva;
- Rad na pobijanju nepismenosti od strane kulturnih ustanova i društava;
- Prvi dan rada u tečaju. Rečenice, riječi, slogovi glasovi;
- Mala slova, velika slova i njihova upotreba;
- Slova po grupama, obzirom na osnovne oblike;
- Upoređivanje malih slova u cirilici i latinici;
- Postanak brojeva. Dekadski sistem;
- Sabiranje, oduzimanje, množenje i dijeljenje;
- Čitanje članaka u početnici i pretres tih člana-ka;
- Kratice i rastavljanje riječi;
- Praktični postupak i kritika postupka za rad u tečaju.¹⁷

Osim toga, Husein Dubravić je održao pi-smenu radnju iz srpskohrvatskog jezika i računa, te vodio mualime u Kreku 12. jula 1940. (da vide ugljenokop, solanu, fabriku špirta i električnu centralu) i u Lukavac (da razgledaju fabriku sode "Solvay" te socijalne i higijenske ustanove ovog "veoma razvijenog mjesta").¹⁸

Šerif Šerifović održao je dva predavanja iz poljoprivrede. On je obradio metode jedinice koje se odnose na: ciljeve i puteve zadrugar-

stva, djelokrug rada zadruga, osnivanje zadru-ga, poslovanje zadruga, kreditne i proizvođa-čke zadruge.¹⁹

Na praktičnom pedagoško-metodskom te-čaju u Tuzli održana su i tri predavanja iz opće higijene. Polaznici su bili upoznati sa glavnim principima održavanja higijene u širokim na-rodnim slojevima. Predavanja iz higijene odr-žao je dr. Mustafa Mujbegović.²⁰

Tečaj u Tuzli, do kraja njegovog rada (20. jula 1940. godine) pohađao je 71 polaznik. Ra-nije su tečaj morali da napuste, zbog poziva u rezervni sastav vojske Kraljevine Jugoslavi-je, Osman Čičkušić, Sulejman Modrić, Osman Mujanović, Husein Čatić, Mustafa Mehić, Agan Ahmetović i Hasan Ljevaković. Abdulah Jašarević ranije je napustio tečaj zbog smr-ti svoga djeteta. Ovi kandidati nisu dobili ocje-nu iz praktičnog rada na vođenju analfabet-skih tečajeva.²¹

Na praktičnom pedagoško-metodskom te-čaju u Tuzli polaznici iz gračaničkog sreza po-stigli su uspjeh prikazan na tabeli ²².

Polaznici tečaja iz gračaničkog sreza po-stigli su dobar uspjeh. Bolji rezultati ostvare-ni su iz *pedagoško-metodskog rada u vjeronau-uci* gdje je devet polaznika zabilježilo vrlodo-bar uspjeh dok je jedan polaznik ostvario odli-čan uspjeh. Iz tabele se vidi da je znatno slabiji uspjeh postignut iz *rada na vođenju analfa-*

Tabela 2. Uspjeh polaznika tečaja iz gračaničkog sreza

R. br.	Srez	Prezime i ime	Mjesto	Opći uspjeh iz	
				Pedagoško – metodskog rada u vjeronauci	Rada na vođenju analfabet-skih tečajeva
01.	Gračanica	Begović Salih	Gračanica	Vrlodobar 4	Dobar 3
02.	Gračanica	Dizdarević Zaim	Gračanica	Vrlodobar 4	Dobar 3
03.	Gračanica	Hadžić Salih	Pribava	Vrlodobar 4	Dobar 3
04.	Gračanica	Hafizkadić Mehmed	Gračanica	Odličan 5	Vrlodobar 4
05.	Gračanica	Hamidović Ibrahim	Doborovci	Vrlodobar 4	Dobar 3
06.	Gračanica	Humić Husein	D. Orahovica	Vrlodobar 4	Slab 2
07.	Gračanica	Mehuljić Alija	Sladna	Vrlodobar 4	Dobar 3
08.	Gračanica	Nuhanović hf. Mustafa	Gračanica	Vrlodobar 4	Vrlodobar 4
09.	Gračanica	Sumbić Ibrahim	Lohinja	Vrlodobar 4	Dobar 3
10.	Gračanica	Zahirović Ibrahim	Trnovci	Vrlodobar 4	Slab 2

PROŠLOST

Tabela 3. Zbirni uspjeh polaznika tečaja

Predmet	Svega polaznika	U S P J E H					Sred. ocj.
		Odličan 5 %	Vr.dobar 4 %	Dobar 3 %	Slab 2 %	Neocij. %	
Pedagoš.-metodski rad u vjeronauci	78	24 30,78	51 65,38	3 3,84	- -	- -	4,27
Rad na vođenju Analfabet. tečajeva	78	6 7,69	23 29,49	39 50,00	2 2,56	8 10,26	3,47

betskih tečajeva. Dva mualima zabilježili su vrlo dobar uspjeh, tri dobar, a dva mualima slab (2) uspjeh.

Zbirni uspjeh svih 78 polaznika tečaja po predmetima prikazan je u tabeli 3.

Iz tabele se vidi da je iz *pedagoško - metodskog rada u vjeronauci* postignut vrlo dobar uspjeh. Svi polaznici su zadovoljili pa je prolaznost bila stoprocentna.

Odličan uspjeh postigla su 24 mualima, vrlo dobar 51, a dobar 3 mualima. Srednja ocjena bila je 4,27.²³

Ovako dobar uspjeh postignut je, između ostalog, zbog činjenice što su mualimi u toku svoga školovanja izučavali i pitanje pedagoško-metodskog rada u vjeronauci, te su na tečaju lakše i bolje usvojili znanje iz toga predmeta.

Uspjeh iz *praktičnog rada na vođenju analfabetskih tečajeva* bio je znatno slabiji. Samo šest mualima postiglo je odličan uspjeh (7,69%) što je, po našem mišljenju, vrlo skroman rezultat. Vrlo dobar uspjeh postigla su 23 mualima, dobar 39, a slab (ocjena 2) dva mualima. Srednja ocjena bila je 3,47.

Razlog slabijeg uspjeha iz *praktičnog rada na vođenju analfabetskih tečajeva* u odnosu na *pedagoško - metodski rad u vjeronauci* nalazi se, između ostalog, u činjenici što se polaznici u toku svoga školovanja nisu susretali sa

tim predmetom, ali i zbog nešto strožijeg kriterija ocjenjivanja predmetnog nastavnika.

Osam polaznika tečaja ostalo je neocijenjeno iz *praktičnog rada na vođenju analfabetskih tečajeva*. Razlog za to bio je poziv u rezervni sastav vojske Kraljevine Jugoslavije za sedam kandidata, odnosno smrtni slučaj u porodici (smrt djeteta) kod jednog kandidata.²⁴

Za potrebe održavanja tečaj u Tuzli Ulema međžlis u Sarajevu predvidio je troškove u iznosu 18.865 dinara. Vakufska direkcija u Sarajevu dostavila je naznačena sredstva Nižoj okružnoj medresi u Tuzli. U tabeli 4 je prikazano kako su utrošena ta sredstva.²⁵

Iz tabele se vidi da je uprava Niže okružne medrese potrošila 14.731,40 dinara. Dakle, uštedeno je 4.133,60 dinara. Ova ušteda je nastala zato što su životne namirnice kupljene na veliko pa je cijena bila niža. Uštedena sredstva

Tabela 4. Prikaz utrošenih sredstava

PRIHOD	RASHOD	DINARA
18.865 - din.	a) lični	
	1. Nastavniku za vjer. metodiku g. Redžebašiću	1000
	2. Nastavniku za analfabetske tečajeve g. Dubraviću	495
	3. Nastavniku za poljoprivredu g. Šerifoviću	40
	4. Ekonomu i prefektu g. Šabiću	500
	5. Kuharu Mustafi Tabukčiću	500
	6. Poslužitelju Sulji Mehinoviću	300
	7. Pralji veša i čaršafa Tonki Švabić	300
	b) materijalni	
	8. Pekaru Mustafi Kunosiću	3866,66
	9. Mesaru Omeru Biberoviću	2750,00
	10. Trgovcu Pašagi Mujezinoviću	2309,75
	11. Bakalu Sulji Kunosiću	825,00
12. Trgovcu za maslo Salihu Žuniću	1624,00	
13. Liferantu uglja Aliji Džiniću	221,00	
UKUPNO		14.731,40

uprava je namjeravala podijeliti kao nagradu upravitelju medrese, prefektu i ekonomu, nastavnicima koji su izvodili nastavu, podvorniku i kuharu.²⁶ Takvu svoju namjeru uprava je obrazlagala činjenicom da upravitelju medrese, za nadzor tečaja, nije bio predviđen nikakav honorar, a da je svo ostalo osoblje, inače sa malom platom, savjesno i uspješno vršilo svoju dužnost.²⁷ Međutim, uštedena sredstava su morala biti vraćena Vakufskoj direkciji u Sarajevo jer je o njihovom utrošku mogao odlučiti jedino Vakufsko mearifski sabor.²⁸

Zaključak

Ulema medžlis u Sarajevu organizirao je praktični pedagoško-metodski tečaj u Tuzli za mualime sa područja Tuzlanskog okruga. Tečaj je održan u prostorijama Niže okružne (Behrambegove) medrese u Tuzli od 1 - 20. jula 1940. godine. U njegovome radu učestvovalo je 78 polaznika (među njima i deset mualima iz gračaničkog sreza) koji su slušali nastavu iz *pedagoško-metodskog rada u vjeronauci i praktičnog rada na vođenju analfabetskih tečajeva*. Osim toga, mualimi su slušali predavanja iz *zadrugarstva i higijene*. Nastavu su izvodili iskusni nastavnici Ahmed ef. Redžebašić (koji je bio i voditelj tečaja) i Husein ef. Dubravić. Osim njih, u realiziranju nastavnog programa, učestvovali su Šerif Šerifović (predavanja iz *zadrugarstva*) i dr. Mustafa Mujbegović (predavanja iz *higijene*). Upravu nad tečajem imao je Salih ef. Sivčević, upravitelj Niže okružne medrese u Tuzli.

Polaznici praktičnog pedagoško-metodskog tečaja imali su besplatan smještaj (u internatu medrese) i hranu. Pomenute troškove finansirala je Vakufska direkcija u Sarajevu. Osim toga, Vakufska direkcija finansirala je i troškove dvodnevne ekskurzije u Kreku i Lukavac kao i honorare nastavnicima koji su izvodili nastavu.

Na tečaju je postignut solidan uspjeh. Bolji rezultati postignuti su iz *pedagoško-metodskog rada u vjeronauci* nego iz *rada na praktičnom vođenju analfabetskih tečajeva*. Razlog za

to nalazi se, između ostalog, u činjenici što su se mualimi u toku svoga školovanja susretali sa pitanjem *pedagoško-metodskog rada u vjeronauci* dok to nije slučaj sa *radom na praktičnom vođenju analfabetskih tečajeva*.

Praktični pedagoško-metodski tečaj u Tuzli u potpunosti je opravdao očekivanja organizatora. Na njemu je osposobljeno 78 osoba za vođenje analfabetskih tečajeva. Oni su predstavljali značajan segment obrazovnog sistema Bosne i Hercegovine. Sedamdeset i osam mualima bilo je spremno da se angažira na širenju pismenosti u Bosni i Hercegovini.²⁹

Osposobljavanje mualima, posebno je bilo značajno za mjesta iz kojih su oni dolazili, naročito ako se zna činjenica da je u Bosni i Hercegovini bila neravnomjerna mreža osnovnih i srednjih škola.³⁰

Osnovnom i srednjom školom nije bio zahvaćen veliki broj djece, posebno ženske, pa su kadrovi osposobljeni na ovom tečaju mogli znatno da doprinesu širenju pismenosti među tom populacijom stanovništva Bosne i Hercegovine.³¹

Izvori i literatura

Izvori

1. Neobjavljeni izvori

Arhiv Tuzlanskog kantona u Tuzli, fond Behrambegove medrese

2. Objavljeni izvori

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knj. 1, Beograd 1937.

Statistički godišnjak za 1931. godinu, knj. 3, Beograd 1934.

Literatura

1. Knjige

Bogićević Vojislav, Pismenost u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1975.

Enciklopedija Jugoslavije, Separat Bosna i Hercegovina, Zagreb 1983.

Papić Mitar, Školstvo u Bosni i Hercegovini (1918 - 1941), Sarajevo 1984.

Pejanović Đorđe, Stanovništvo Bosne i

Hercegovine, Beograd 1955.

2. Članci, rasprave

Babić Milan, "O pismenosti stanovništva Bosne i Hercegovine", *Pregled*, časopis za društvena pitanja, br. 2, Sarajevo 1954, str. 161 – 167.

Išek Tomislav, "Bosna i Hercegovina od stvaranja do propasti prve zajedničke države (1918 – 1941)", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1998, str. 299 – 337.

Sarić Sajma, "Behrambegova medresa u Tuzli", *Stav*, br. 8 – 9, Tuzla 2004, str. 91 – 95

Selmović Sead, Hadžić Senaid, "Demografske promjene tuzlanskog kraja (1878 – 1992)", *Stav*, 8 – 9, Tuzla 2004, str. 51 – 62.

Suljkić Hifzija, "Kratke bilješke o Behrambegovoj medresi u Tuzli", *Hikmet*, br. 6, Tuzla 1994, str. 383 – 385.

Suljkić Hifzija, "Kratke bilješke o Behrambegovoj medresi u Tuzli", *Hikmet*, br. 7, Tuzla 1994, str. 419 – 423.

Napomene

¹ *Arhiv Tuzlanskog kantona u Tuzli*, fond Behrambegove medrese, kutija 1 (dalje: A TK, BBM). Akt Ulema medžlisa u Sarajevu upravi Niže okružne medrese u Tuzli, br. 3610/40. od 12. maja 1940. godine, kojim je obavještava sa namjerom da održi praktični pedagoško - metodski tečaj za mualime.

² *Isto*; O Ahmedu ef. Redžebašiću i Salihu ef. Sivčeviću vidi više - u: Hifzija Suljkić, "Kratke bilješke o Behrambegovoj medresi u Tuzli", *Hikmet*, br. 6, Tuzla 1994, str. 419 - 423. (dalje: H. Suljkić, *Kratke bilješke o Behrambegovoj medresi*) i Sajma Sarić, "Behrambegova medresa u Tuzli", *Stav*, br. 8 - 9, Tuzla 2004, str. 91 - 95.

³ *Isto*.

⁴ *Isto*.

⁵ A TK, BBM, kutija 1. Program rada za petnaestodnevni pedagoško - metodički tečaj za mualime, u Tuzli, koji je sačinio Ahmed Redžebašić.

⁶ A TK, BBM, kutija 1. Akt broj 3610/40. Program rada tečaja za mualime u Tuzli koji je sačinio Ulema medžlisa u Sarajevu 12. maja 1940.

⁷ A TK, BBM, kutija 1. Akt Niže okružne medrese u Tuzli Ulema medžlisa, br. 50/40. od 28. maja 1940.

⁸ A TK, BBM, kutija 1. Primjedbe gospodina Huseina Dubravića na predloženi nastavni program. *Nastavnik Husein Dubravić je bio mišljenja da je potrebno polaznike tečaja uputiti u osnovne pojmove psihologije, što nije predviđeno programom Ulema medžlisa, zatim je neophodno polaznike podijeliti u dva razreda radi lakšeg rada jer se radi o odraslim osobama, a da tečaj ne bi bio monoton potrebno je kombinovati sate iz vjeronauke i analfabetskog tečaja (po programu Ulema medžlisa bilo je predviđeno da se prvih 15 dana održava vjerska nastava a zadnjih 5 dana tečaj). Husein Dubravić je predlagao da se povećá broj časova računanja te da se organiziraju tri ili četiri ekskurzije na kojima bi polaznici tečaja "razgledali" industriju u Lukavcu (fabrika sode), Kreki (ugljenokope i električnu centralu koja spada među najveće u Jugoslaviji), zatim u Simin Hanu (solanu), a potrebno je i "razgledanje" poljoprivredne škole u Slavinovićima. On predlaže da se ekskurzije organiziraju petkom kada nema nastave, a da se nastavniku koji bude vodio ekskurziju "odobri posebno po četiri sata (16 sati) nastave, odnosno honorara"; O Huseinu Dubraviću - Đogi vidi više - u: H. Suljkić, *Kratke bilješke o Behrambegovoj medresi*, str. 420 - 421.*

⁹ A TK, BBM, kutija 1. Akt Ulema medžlisa u Sarajevu upravi Niže okružne medrese u Tuzli, br. 5191/40, od 9. juna 1940. godine.

¹⁰ *Isto*.

¹¹ A TK, BBM, kutija 1. Akt broj 5191/40., od 19. juna 1940. godine. Spisak polaznika Praktičnog pedagoško-metodskog tečaja za mualime u Tuzli.

¹² A TK, BBM, kutija 1. Akt Ulema medžlisa upravi Niže okružne medrese u Tuzli, br. 5647/40., od 01. jula 1940. godine

¹³ A TK, BBM, kutija 1. Izvještaj od 22. jula 1940. godine o uspjehu mualima na Praktičnom pedagoškom tečaju na Nižoj okružnoj medresi u Tuzli.

¹⁴ A TK, BBM, kutija 1. Akt Niže okružne medrese Vakufskoj direkciji, br. 82/40., od 6. jula 1940. godine.

¹⁵ *Isto*.

- ¹⁶ A TK, BBM, kutija 1. Program rada Ahmeda Redžebašića za Praktični pedagoško-metodički tečaj u Tuzli. 16. juli 1940. godine.
- ¹⁷ A TK, BBM, kutija 1. Izvještaj od 22. jula 1940. godine, o uspjehu mualima na Praktičnom pedagoškom tečaju na Nižoj okružnoj medresi u Tuzli.
- ¹⁸ Isto.
- ¹⁹ Isto.
- ²⁰ Isto.
- ²¹ Isto.
- ²² Isto.
- ²³ Ocjene na tečaju bile su slijedeće: odličan 5, vrlo dobar 4, dobar 3, slab 2 i hrđav 1. Polaznik je mogao biti i neocijenjen. A TK, BBM, kutija 1. Izvještaj od 22. jula 1940. godine, o uspjehu mualima na praktičnom pedagoško - metodskom tečaju na Nižoj okružnoj medresi u Tuzli
- ²⁴ U toku tečaja poziv u rezervni sastav vojske Kraljevine Jugoslavije dobili su Čičkušić Osman iz Tuzle, Modrić Sulejman iz Banovića, Mujanović Osman iz Kikača, Mehić Mustafa iz Huskića, Čatić Husein iz Plana (svi iz tuzlanskog sreza), zatim Ahmetović Agan iz Petkovaca (zvornički srez) i Ljevaković Hasan iz Maglaja (maglajski srez). Mualim Jašarević Abdulah iz Brčkog (brčanski srez) ranije je napustio tečaj zbog smrti svoga djeteta. A TK, BBM, kutija 1. Izvještaj o uspjehu mualima na praktičnom pedagoško - metodskom tečaju na Nižoj okružnoj medresi u Tuzli, koji je otvoren rješenjem Ulema medžlisa u Sarajevu broj 3610/40, od 12. V. 1940.
- ²⁵ A TK, BBM, kutija 1. Obračun o utrošku novčanah sredstava na ime održavanja Praktičnog pedagoško - metodskog tečaja u Tuzli od 1 - 20. jula 1940. Tuzla, 22. juli 1940.
- ²⁶ A TK, BBM, kutija 1. Akt Niže okružne medrese u Tuzli Ulema medžlisu u Sarajevu, br. 90/40, od 23. jula 1940.
- ²⁷ Isto.
- ²⁸ A TK, BBM, kutija 1. Akt Vakufske direkcije u Sarajevu Nižoj okružnoj medresi u Tuzli, br. 15-97/40, od 27. 09. 1940. i akt Niže okružne medrese u Tuzli Vakufsko mearifskoj direkciji u Sarajevu, br. 193/940, od 02. 10. 1940.
- ²⁹ U Bosni i Hercegovini bilo je po popisu iz 1931. godine 1.693 887 (74,90%) nepismenih osoba (bez osnovne škole) i samo 629.668 (27,10%) pismenih osoba (sa osnovnom školom). Đorđe Pejanović, *Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Srpska akademija nauka, posebna izdanja, knjiga CCXXIX, Odeljenje društvenih nauka, nova serija, knj. 12, Beograd 1955, tabela 17; Enciklopedija Jugoslavije, Separat Bosna i Hercegovina, Zagreb 1983, str. 116; Milan Babić, "O pismenosti stanovništva Bosne i Hercegovine", Pregled, časopis za društvena pitanja, br. 2, Sarajevo 1954, str. 162.*
- ³⁰ Najgušća mreža škola bila je u Hercegovini, gdje je u tadašnjih devet srezova (Mostar, Stolac, Ljubuški, Trebinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Ljubinje i Konjic) na 305.620 stanovnika bilo 209 škola. Na ovom području broj učenika na jednu školu je varirao od 604 u Trebinju do 2.250 u Ljubuškom. U ostala 44 sreza živjelo je ukupno 1.900 855 stanovnika, a radilo je 797 osnovnih škola. Na jednu osnovnu školu u ovim srezovima dolazilo je prosječno 2.386 stanovnika, a taj prosjek se kretao od 1.437 u Ključu do 7.318 u Kladnju, 5.575 u Gračanici, 4.732 u Zvorniku, 3.584 u Zenici i 3.488 u Žepču. Najveći broj škola imao je sarajevski (57), a najmanji kladanjski srez (2). Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini (1918 - 1941)*, Sarajevo 1984, str. 32; Tri četvrtine svih srednjih škola bilo je koncentrisano u šest gradova: Sarajevo, Banjaluka, Tuzla, Travnik, Mostar i Bihać. Grupa autora, *Istorija Saveza Komunista Bosne i Hercegovine*, knj. 1, Sarajevo 1990, str. 171.
- ³¹ Kod žena je nepismenost bila izraženija nego kod muškaraca. Tako je u Drinskoj banovini bilo samo 19%, a u Vrbaskoj 14, 2% pismenih žena. Tomislav Išek, "Bosna i Hercegovina od stvaranja do propasti prve zajedničke države (1918 - 1941)", u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1998, str. 310.